

Trencsén vára
a Vág folyó felől
(litográfia, 19. század közepe)

Csorba Csaba

Regélő váraink, várkastélyaink

Váraink nemcsak érdekes, látványos építmények, amelyekhez nevezetes családok, királyok birtoklása kötődik, nemcsak hadiesemények színhelyei, hanem a történeti tényeken túl megmozgatták az emberek fantáziáját, és színes, érdekes történeteket (regéket, mondákat) szöttek köréjük. Ezúttal a vármondák világába kalauzoljuk Tisztelt Olvasóinkat.

Kisfaludy Sándor idestova csaknem két évszázada foglalta versbe a Balaton környéki várak (Csobánc, Somló, Rezi, Tátika, Szigliget, Essegvár, Döbrönte) regéit. A várakat különösen kedvelő és csodáló Petőfi Sándor 1845-ben írott úti jegyzeteiben a somoskői várat meglátogatva vetette papírra a következőket: „Ide Salgó egy órányira esik. Azt beszélik e faluban, hogy mikor Salgón a török volt, innen a somoskői várból oda lóttak a magyarok, s egy töröknek, ki evett, épen a kanalat lótték ki kezéből... mire a pogányok nyakrafőre elináltak Salgóról s mai napig sem tértek vissza. Hol van olyan merész képzeletű költő, mint a nép?” Tompa Mihály is több vármondát (pl. Diósgyőr, Várhegy) dolgozott föl Népregék c. versciklusában.

A Vasárnapi Újság c. képes hetilap hasábjain száznál több vár rajza jelent meg, és sok esetben nemcsak a vár történetét írták le, hanem a hozzá kapcsolódó mondának rövid tartalmát is.

Mikszáth Kálmán csaknem másfél évszázada írta meg elbeszélés sorozatát, amelyet Magyarország lovagvárai címmel foglalt kötetbe. A két világháború között Gabányi János (Magyar várak legendái) négy kötetben gyűjtötte össze vár-mondáinkat. A Felvidék várairól Dienes Adorján (Regélő romok), majd

Szombathy Viktor (Száll a rege várról várra címmel) írt. Benedek Elek és mások Székelyföld és Erdély várainak regéit-mondáit dolgozták föl. Balogh Béni Észak-Magyarország várainak mondáit formálta elbeszéléssé. Lipták Gábor népszerű monda-könyvein generációk nőttek föl. Az utóbbi években Magyar Zoltán látott neki kisebb-nagyobb tájegységeink mondakincsének összegyűjtéséhez (eddig csaknem tucatnyi kötete jelent már meg). E sorok írója előbb a mondák és a várak valóságos történetét közreadó négykötetes sorozatot írt (Regélő váraink, Legendás váraink, Rejtélyes váraink, Regényes váraink), majd több mint másfélszáz vármondát gyűjtött össze az eddigi publikációkból. Remélhetőleg idén kötetben

Diósgyőr vára
a 19. század közepén
(L. Rohbock festménye)

Oroszlánkövő vára 1910 körül
(Müllner János fotója,
MKE könyvtára)

Dévény látképe,
19. század közepe
(litográfia részlete)

Árva vára
(Myskovszky Viktor
festménye, OMH Tervtár)

is megjelenik a Kárpát-medence várait reprezentáló, minden eddiginél teljesebb vár-história.

A várakhoz-várkastélyokhoz kapcsolódó történetek egy része igazi, „klasszikus” népmonda, más részük egy-egy szépirodalmi alkotás folklorizálódott változata. Egyes költőink, mint Tompa Mihály, vagy akár Petőfi is (pl. Salgó c. versében) nem egyszerűen feldolgoztak valamely népmondát, hanem nagyrészt maguk alkották meg a monda-szerű történetet.

Nagyon valószínű, hogy minden várhoz (kővárakhoz csakúgy, mint földvárakhoz), várkastélyhoz kötődött valamilyen rege, monda, gyakran nem is egy, hanem több. Ezek egy része nem volt hosszabb, fordulatos történet, hanem olykor csupán néhány mondatnyi. Például Magyar Zoltán a borsi Rákóczi-várkastéllyal kapcsolatban, a következőket jegyezte föl, egyik adatközlőjétől: „A borsi kastély állítólag össze volt kötve a pataki várral. Aztán hát a nagykövesdit is beszélük, de hát kétkem, nem tudom, nem tudom elképzelni.” Az erdélyi Kissolyoson hallotta Magyar Zoltán a következőket: „Vót alagút innen a gyulafehérvári várból egészen le a vajdahunyadi várhoz, Hunyadba.”

Valószínűleg sok monda kezdetben csak néhány mondatos történet lehetett. Aztán egy-egy leleményesebb mesélő elkezdte „színesíteni”, addig-addig, míg kialakult egy érdekes, fordulatos történet, amit aztán, ahogy egymásnak adták, formáltak tovább. Az sem lehetetlen, hogy a mai néhány mondatos szöveg egy valamikori terjedelmesebb történet maradványa, amelynek a részleteit az adatközlő, akitől gyűjtötték a mondát, nem ismerte, vagy elfelejtette.

A várak-várkastélyok mondái sokfélék ugyan, azonban típusokba sorolhatók. Egy részük a vár nevét próbálja magyarázni. A dunántúli Cseszneknek állítólag a földesúr kedvenc disznajáról nevezték el, amelyet egy sárkánykígyó falt föl. A felvidéki Oroszlánkövő pedig a környéket pusztító, és a közelben megölt oroszlánról kapta a nevét.

A várak építéséhez is kapcsolódnak mondák. Megtalált kincseknek köszönheti fölépültét Diósgyőr vára (Diós Pál egy diófa gyökerei alól ásta ki a kincset), vagy Fülek vára, amely egy Bebek nevű juhász szerencsésének köszönheti megépültét, másikat „juhakollal” együtt. Boldogkő várát egy Bodó nevű aszalómester leleményes leányai az udvarlóiikkal építették föl. S a boldog menyasszonyokat látva nevezte volna el Bodókat Boldogkőnek IV. Béla király. Hegyi váraknál főleg a mély kút kivájásához kapcsoltak történetet, például Trencsénben, ahol Szapolyai, a vár ura egy török leány szabadsága árul szabta a kút elkészítését. A Felvidék keleti végén, Nagykövesden is foglyok munkájának tulajdonítják a várkutat, Magyar Zoltán egyik adatközlője szerint. Alighanem a trencsényi történetet olvasta vagy hallotta a történet kiírója, és azt kapcsolta a kövesdi várhoz (átalakítva, leegyszerűsítve).

Illusztráció Léta és Ajnácskő várának mondájához (Stark Attila rajzai)

A várak alagútjaival kapcsolatos történetek száma százas nagyságrendű lehet. Aligha akad olyan vár, amelynek a népi fantázia szerint ne lett volna titkos alagútja, amely általában a legközelebbi szomszéd várba vezetett. A sárospataki várnak Borsiba vezető alagútján menekült például a hagyomány szerint II. Rákóczi Ferenc, s a lova lábára fordítva verték föl a patkót, hogy megtévessze üldözőit. Tény, hogy a vár alatt valóban létezik máig is egy igen terjedelmes pincerendszer, a Rákóczi-pince, amelyben századok óta bort tárolnak (érlelnek).

Több vár nevezetes ostromához is kötődnek mondák. Szigetvár esetében például Zrínyi Miklós lányát szerette volna magának megszerezni a szultán, de a védők túljártak az eszén. A dédesi várat védői fölrobbantották, és egy alagúton menekültek el (Balogh Béni: Éleskővár kincse c. kötetében írta le). Füzér török ostromakor a vár úrnőjének egyik ikerfia török fogságba került. Testvérével a szultáni udvarban találkozott, mikor őt fogolyként megkapta szolgájának. A szultán, megismerve történetüket, mindkettejüket szabadon engedte, és édesanyjuk nagy örömeire egyszer csak betoppantak a várukba.

A várakban őrzött, elrejtett kincsekről is sokat regéltek. Ilyen (elátkozott) kincs lenne példának okáért a Mecsekben, Márévárban, vagy a Zempléni-hegységben Regéc várában a Rákócziak kincse. Vagy a szádvári kincs. Általában váratlanul nyílik meg a kincses pince ajtaja, s aki oda bejut, annak igyekeznie kell, különben az ajtó örökre bezárul mögötte. Aki a ritka alkalmat elmulasztja, az később már hiá-

ba keresi a titkos ajtót, annak a nyomát sem leli.

Nem egy várunk-várkastélyunk történetéhez érdekes szerelmi históriát is költött a népi képzelet. A bükki Latorvár ura (a névadója) egy bandavezér volt, aki egy szép pásztorlány kezéért jó útra tért. Tragikus szerelmi história kapcsolódik a mecseki Kantavár romjaihoz.

A mondáknak, regéknek a történeti valósághoz nemigen van közük, szereplői is leggyakrabban költött alakok. De nem is a várak-várkastélyok valóságos históriájának megismerése szempontjából értékesek ezek a számunkra, hanem mint hagyományok, szép, érdekes, hangulatos történetek.

Sajnos az idősebb nemzedék halálával a régi hagyományok tudói is egyre fogyatkoznak, a fiatalabbak többnyire már sokkal kevésbé érdeklődnek a régi dolgok iránt, csak megmosolyogják az öregek „meséit”. Éppen ezért nagyon fontos lenne, hogy aki csak teheti, tudakozódjon az egyes várakhoz, várkastélyokhoz, kastélyokhoz fűződő hagyományok iránt, és jegyezze le ezeket. Régi és újabb helyi újságok és folyóiratok is közöltek, közölnek olykor eddig még kötetben ki nem nyomtatott mondákat. Ezek összegyűjtése is a jövő feladata. Folyóiratunk szívesen teret biztosítana hosszabb-rövidebb monda-közléseknek. Ehhez nem kell különösebb szakértelem, csak le kell jegyezni (esetleg magnetofon segítségével) a történeteket, amelyeket mindenfajta magyarázat nélkül (persze feltüntetve az adatközlő fontosabb adatait) kérünk beküldeni. A legérdekesebb, újdonságnak számító történeteket igyekszünk folyamatosan közölni. ♡

Illusztráció Trencsén és Gyulafehérvár várának mondájához (Stark Attila rajzai)